

۱۳۸۳
شماره ۱۴۴

دُرُسنامہ قواعد فقہ

قواعد فقہ ۲

مؤلف

دکتر سید علی موسوی باروق

سرشناسه: موسوی باروق، دکتر سیدعلی، ۱۳۵۵ -
عنوان و نام پدیدآورنده: درسنامه قواعد فقه / مؤلف دکتر سیدعلی موسوی باروق
مشخصات نشر: قم: شکوری، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری: (قواعد فقه ۲) ۱۵۲ ص.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۹۶۱-۲۲-۱
وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا
موضوع: فقه - قواعد موضوع: فقه - قواعد - راهنمای آموزشی
یادداشت: کتابنامه.
رده‌بندی کنگره: ۹۲ ق ۸ / ۵ / ۱۶۹ BP
رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۲۲۴
شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۸۵۴۲۶

نام کتاب: درسنامه قواعد فقه / قواعد فقه ۲

مؤلف: دکتر سیدعلی موسوی باروق

ناشر: شکوری

تاریخ و نوبت چاپ: اول / فروردین ۱۳۹۴

قطع و صفحه: ۱۵۲ صفحه وزیری

چاپخانه: زمزم

شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه

بهاء: ۸۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۹۶۱-۲۲-۱

کلیه حقوق برای مؤلف محفوظ می‌باشد.

مرکز پخش: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد مهاباد

تماس با مؤلف: ۰۹۱۴۹۸۴۰۵۴۰

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۹	مقدمه
۱۱	قاعده‌ی قبح عقاب بلا بیان
۱۱	اباحه و حَظَر
۱۲	تفاوت قاعده با اصل قانونی بودن جرم و مجازات
۱۵	نکات؛ آگاه سازی
۱۶	مستندات فقهی قاعده
۱۶	۱- دلیل عقلی
۱۷	۲- دلیل نقلی:
۱۹	پرسش
۲۱	قاعده‌ی درأ
۲۱	«إِذْرَأُوا الْحُدُودَ بِالشَّبَهَاتِ»
۲۴	مستندات فقهی
۲۴	۱- روایات

۲۴	منابع روایی اهل سنت:
۲۶	۲- تسالم اصحاب بر حجیت این قاعده:
۲۷	۳- مطابقت مفاد قاعده با اصول عقلی:
۲۹	۴- روایاتی که اشاره به معذور بودن جاهل دارد:
۲۹	تحلیل کلمات قاعده:
۲۹	واژه‌ی شبهات:
۳۰	تقسیمات شبهه از نظر فقه امامیه:
۳۱	الف) شبهات حکمیه:
۳۱	ب) شبهات موضوعیه:
۳۳	جاهل قاصر جاهل مقصر:
۳۴	شبهه براساس حقوق جزای عرفی:
۳۴	۱- شبهه در عنصر قانونی:
۳۴	۲- شبهه در عنصر معنوی:
۳۵	۳- شبهه در عنصر مادی:
۳۷	ملاك در عروض شبهه:
۴۰	تطبیق بحث بر حقوق جزا:
۴۵	رابطه‌ی قاعده‌ی درأ با اصل برائت و احتیاط:
۴۶	پرسش:
۴۹	قاعده‌ی اکراه:
۵۰	اکراه در اصطلاح فقها:
۵۱	فرق بین اکراه و اجبار:

۵۱	مقایسه اضطرار، اکراه و اجبار.....
۵۱	شباهت مُکَرَّه و مُضْطَرّ:.....
۵۲	فرق بین اکراه و اضطرار.....
۵۴	مستندات و ادله‌ی فقهی قاعده‌ی اکراه.....
۵۶	اقسام اکراه.....
۵۶	۱- اکراه ملجی یا اکراه تام.....
۵۶	۲- اکراه غیر ملجی یا ناقص:.....
۵۷	تقسیم اکراه به مادی و معنوی.....
۵۷	اکراه مادی.....
۵۸	اکراه معنوی.....
۵۸	عناصر اکراه.....
۵۸	۱- تهدید اکراه کننده:.....
۶۰	۲- ترس ناشی از تهدید در مکروه:.....
۶۰	شرایط تحقق اکراه.....
۶۱	موضوع تهدید.....
۶۲	قلمرو اکراه و دایره‌ی تأثیر آن.....
۶۲	اکراه به قتل مجوز قتل نیست.....
۶۴	اکراه در قوانین موضوعه جزایی.....
۶۴	تأثیر اکراه را در جرایم مختلف.....
۶۶	نتیجه.....
۶۷	پرسش.....

۶۹	قاعده‌ی اضطرار.....
۶۹	کلیات.....
۷۰	اضطرار و اجبار.....
۷۶	شرایط جریان قاعده.....
۸۰	مسئولیت مضطر.....
۸۱	قاعده‌ی اضطرار و حقوق مدنی.....
۸۱	مصادیق قانونی اضطرار.....
۸۲	بررسی موضوع در حقوق عرفی (Common Law).....
۸۳	پرسش.....
۸۵	قاعده‌ی وزیر.....
۸۵	دوران باستان.....
۸۵	در ادیان الهی پیش از اسلام.....
۸۶	در اسلام.....
۸۶	مستندات فقهی قاعده.....
۸۶	۱- کتاب.....
۸۷	۲- سنت.....
۸۸	۳- اجماع.....
۸۸	۴- بنای عقلا.....
۸۸	استثنای قاعده‌ی وزیر.....
۸۸	وجوب دیه بر عاقله.....
۸۹	مسئولیت دولت (بیت‌المال).....

۹۱	پرسش.....
۹۳	قاعده‌ی تحذیر.....
۹۶	شرایط لازم برای رفع مسئولیت:.....
۹۷	قاعده‌ی تحذیر در قوانین مدون.....
۹۹	پرسش.....
۱۰۱	قاعده‌ی فراش.....
۱۰۲	مفردات حدیث.....
۱۰۲	مقاد قاعده.....
۱۰۳	شرایط اجرای قاعده‌ی فراش.....
۱۰۷	قاعده‌ی فراش و زنا.....
۱۰۸	قاعده‌ی فراش و تلقیح مصنوعی.....
۱۰۸	۱- تلقیح مصنوعی با نطفه‌ی شوهر.....
۱۰۸	۲- تلقیح مصنوعی با نطفه‌ی غیرشوهر.....
۱۰۹	رابطه‌ی حقوقی طفل را با مادر.....
۱۱۲	پرسش.....
۱۱۵	مبحث تعزیرات.....
۱۱۵	مبحث اول: ماهیت حقوقی تعزیر (التَّعْزِيرُ دُونَ الْحَدِّ).....
۱۱۷	تعریف فقهی تعزیر.....
۱۱۹	جمع بندی؛.....
۱۲۰	حَدّ.....
۱۲۱	فرق میان حَدّ و تعزیر.....

۱۲۲	..... اصل در تعزیرات.
۱۲۲	..... دو طرز فکر متقابل.
۱۲۴	..... مبحث دوم نحوه‌ی تعیین مجازات تعزیری (التعزیرُ بما یراهُ الامامُ).
۱۲۶	..... میزان تعذیر چقدر است؟
۱۲۷	..... مدارك روايي قاعده.
۱۳۰	..... مدیریت جامعه، تعیین کننده مقدار تعزیر.
۱۳۱	..... مبحث قلمرو مجازات تعزیری (قاعده‌ی التَّعْزِيرُ لِكُلِّ عَمَلٍ مُحَرَّمٍ).
۱۳۱	..... گفتار فقها.
۱۳۲	..... بحث و بررسی.
۱۳۶	..... پرسش.
۱۳۷	..... نظریه‌ی اقامه حدود.
۱۳۹	..... ۱- موافقین اجرا و دلایل آنان.
۱۴۱	..... مستنداتی از ادله‌ی تقلیه.
۱۴۵	..... دلیل سوم: عدم جواز تعطیلی حدود.
۱۴۶	..... ۲- قائلین به تعطیل و دلایل آنان.
۱۵۱	..... پرسش.

◆ مقدمه

در دنیای کنونی، پایه‌های علوم از اهمیت بسیاری برخوردارند، یکی از این علوم، رشته‌ی فقه به عنوان شاخه‌ای از علوم اسلامی است که برگرفته شده از متون اسلامی است، و تعیین کننده بخشی از آیین زندگی است که در شریعت اسلام معین شده است و از بدو تولد تا به هنگام مرگ را فرا می‌گیرد.

از طرفی فقه در شریعت و نظام اسلامی همان قوانین و حقوقی است که بعد از تئوری پردازی و استنباط به مرحله‌ی اجرا درمی‌آید. از این روی است که جهت تحقیق هرچه بیشتر این علم بایستی به فراگیری دیگر علوم مرتبط از جمله قواعد فقه پرداخت.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی و متناسب با تغییر نگرش‌ها و رفتارها قوانین متعددی، حتی قانون اساسی دچار تغییر و تحول گردید. ریشه‌ی بسیاری از مبانی قانون‌گذاری در جمهوری اسلامی ایران فقه شیعه و قواعدی بود که ما آن را در جارجوب قواعد فقه می‌شناسیم.

قواعد فقه زیربنای فقه و حقوق اسلامی را تشکیل می‌دهد که با شناخت آن، دانشجویان رشته‌های فقه، حقوق و طلاب حوزه‌های علمیه توانایی بالایی پیدا می‌کنند تا در فقه و حقوق اسلامی، بینش قابل توجهی داشته باشند که این امر در جهت رسیدن به مرحله‌ی استنباط و درک مسائل فقهی دارای اهمیتی فوق العاده است و نیز به آموخته‌های آنان نظم خاصی بخشیده و دایره‌ی قدرت استدلال و تجزیه و تحلیل فقهی و حقوقی‌شان را وسعت می‌دهد.

از سوی دیگر شناخت دقیق قواعد مهم و بنیادین فقه، تربیت فقها و حقوقدانان صاحب رأی، قانون‌گذاران متبحر و بالا رفتن طراز علمی جامعه را در ابعاد تخصصی فقه و حقوق را در پی خواهد داشت.

از جمله‌ی موضوعات مهم در حوزه‌ی فقه و به ویژه روش منطقی استدلال فقهی، پرداختن به قواعد فقهیه است که به همت فقها و بزرگان اندیشه فقهی، رونق بسیار یافته است؛ به گونه‌ای که امروزه باب مستقل و کاربردی با عنوان قواعد فقهیه وجود دارد که از سوی اندیشه‌گران و تحلیل‌گران در دیگر حوزه‌های مطالعاتی نیز مورد توجه می‌باشد.

این اثر سعی دارد ضمن معرفی مختصر و کاربردی قواعد فقهی که مخاطبان خاص خود را در میان دانشجویان و محققان دارد، بتواند زمینه‌ی مناسبی برای پرداختن روش‌شناختی و عملیاتی به قواعد فقه را پیش از پیش فراهم سازد.

بر همین اساس در جلد اول کتاب سعی شده است تا بررسی اجمالی و در حدّ ضرورت در تعداد بیشتری از قواعد فقهی، حقوقی صورت گیرد تا دانش‌پژوهانی که در مقطع کارشناسی حقوق، تحصیل می‌کنند و یا به نحوی از انحاء با مباحث حقوقی سر و کار دارند اطلاعات بیشتری را از قواعد فقه و حقوق کسب نمایند. در جلد دوم آن در بعضی از قواعد فقه که کاربرد گسترده‌تری دارند توضیحاتی بیان شده است.

در این کتاب نویسنده در مورد قواعد فقهی، به کار رفته در حقوق را مورد بررسی قرار داده و به آیات قرآن، سیره‌ی پیامبر ﷺ، روایات معصومین، اتفاق نظر یا اجماع فقها، بناء عقلا، سیره و روش مسلمین، استناد کرده است.

دکتر سیدعلی موسوی باروق

بیست سوم بهمن ماه نود دو